

УДК 343.9

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Галстян Г.Г., аспірант
кафедри спеціальної техніки,
інформатики та інформаційних технологій
Донецький юридичний інститут МВС України

У статті проаналізовано зарубіжний досвід використання оперативної техніки. Трактуються тенденції розвитку не тільки самої оперативної техніки, а й її нормативного регулювання, наведено приклади оперативно-технічних засобів, що використовуються у різних правоохоронних органах зарубіжних країн. Висвітлюються проблеми, що пов'язані із використанням інформації, отриманої оперативно-технічними засобами.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, оперативно-технічні засоби, спеціальна техніка, зарубіжний досвід, правоохоронна діяльність.*

В статье анализируется зарубежный опыт использования оперативной техники. Трактуются тенденции развития не только самой оперативной техники, но и ее нормативного регулирования, приведены примеры оперативно-технических средств, которые используются в различных правоохранительных органах зарубежных стран. Освещаются проблемы, связанные с использованием информации, полученной оперативно-техническими средствами.

Ключевые слова: *оперативно-розыскная деятельность, оперативно-технические средства, специальная техника, зарубежный опыт, правоохранительная деятельность.*

Galstian G.G. THE FOREIGN EXPERIENCE OF USE OF THE OPERATIONAL-TECHNICAL MEANS

The article analyzes the foreign experience of using operational technology. The development tendencies of not only of the operational equipment, but also its regulatory regulation, given the examples of operational and technical means used in various law enforcement agencies of foreign countries. The problems with the use of information obtained by operational and technical means highlighted.

Key words: *operatively-search activity, operative-technical means, special means, foreign experience, law enforcement activity.*

Постановка проблеми. Натепер будь-яке кримінальне провадження не вбачається повним без використання спеціальної техніки. Вона дозволяє виявити та попередити злочини, підвищує ефективність роботи правоохоронних органів.

Реформування національного кримінального законодавства почалося із «нового» Кримінального кодексу України 2012 року. При цьому лівова частка інституцій була запозичена із досвіду інших країн, переважно європейських. Однак основною проблемою є те, що вказані інституції були «пересажені» до національного законодавства без історичного аналізу та без впровадження додаткових допоміжних механізмів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Особливості застосування оперативної техніки у правоохоронній діяльності різних країн вивчали А.І. Алексєєв, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, О.Б. Бочковий, В.В. Вапнярчук, Д.В. Гребельський, В.П. Захаров, І.О. Клімов, О.В. Манжай, В.А. Некрасов, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, М.М. Перепелиця, М.А. Погорельський, І.Ф. Харабєрюш та багато інших авторів. При цьому досі актуальним залишається питання запозичення інститутів правоохоронної діяльності іноземних країн у рамках національного законодавства та національного історичного аспекту.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду окремих країн щодо використання оперативної техніки в правоохоронній діяльності,

правового регулювання використання спеціальної техніки та можливість запровадження останніх тенденцій у сфері використання спеціальної техніки в національне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Аналіз нормативних актів зарубіжних країн свідчить, що окремими об'єктами регулювання найчастіше є такі види негласної слідчої та розшукової діяльності правоохоронних органів:

- приховане спостереження за об'єктом (особою, транспортним засобом);
- негласні операції, пов'язані із проникненням у публічно недоступні місця (негласний огляд або обшук, отримання зразків, зняття інформації з електронних носіїв тощо);
- негласні операції, пов'язані з комунікаціями (контроль за листуванням, зняття інформації з каналів зв'язку, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу тощо);
- негласні операції, пов'язані із використанням агентури (отримання конфіденційної інформації, контроль за скоєнням злочину, вилучення зразків тощо) [1, с. 65].

Використання оперативної техніки також не можна розглядати окремо від розгляду заходів, у рамках яких вона застосовується. При цьому варто наголосити, що більшість таких заходів здійснюються негласно, а головними серед них з точки зору найбільшої частоти застосування технічних засобів є:

- проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;

- втручання у приватне спілкування;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- контроль за скоєнням злочину;
- оперативне спостереження;
- негласне виявлення і фіксування слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Цей перелік складено з урахуванням думки О. М. Бандурки, М. М. Перепелиці, О. В. Манжая та В. В. Шендрика щодо класифікації оперативно-розшукових заходів, викладеної у монографії «Оперативно-розшукова компаративістика» [2, с. 13].

Вказані заходи передбачено ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3].

Аналогічні за суттю заходи передбачено в оперативно-розшуковому законодавстві практично всіх країн пострадянського простору та окремих країн світу. Так, наприклад, проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи:

- у Законі Російської Федерації «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 8 ч. 1 ст. 6) та однойменних законах Республіки Білорусь (п. 8 ст. 5), Киргизької Республіки (п. 8 ст. 7), Республіки Молдова (п. і ст. 6) визначено як «обстеження приміщень, будівель, споруд, ділянок місцевості й транспортних засобів»;

- у законі Латвійської Республіки «Про оперативну діяльність» – «оперативний огляд» (п. 3 ч. 1 ст. 6), «таємне проникнення до квартири, приміщення, транспортних засобів та інших публічно-недоступних об'єктів з метою забезпечення проведення заходів оперативної діяльності» (ст. 14);

- в однойменному законі Литовської Республіки – «таємне здійснення огляду приміщення (оперативний огляд)» (п. «а» ч. 1 ст. 6) тощо [4, с. 134–136];

- у Законі Великобританії «Про регулювання слідчих повноважень» – «інтрузивне спостереження» (Section II (26) (3) [5].

Спостереження без проникнення у житло є широко використовуваною слідчою (розшуковою) дією, що застосовується правоохоронними органами зарубіжних країн. Її специфіка полягає в тому, що спостереження є прихованим від об'єкта і сторонніх осіб, але не пов'язане із проникненням у місця обмеженого доступу, тобто проводиться тільки там, де співробітники правоохоронного органу можуть перебувати на законних підставах без отримання спеціального дозволу. Враховуючи, що обмеження прав особи тут є мінімальним, часто таке спостереження не потребує особливих дозволів навіть у разі використання апаратури фото- та відеофіксації, рішення про проведення приймається керівником підрозділу або навіть рядовими співробітниками правоохоронних органів (США).

Натомість будь-які негласні операції, пов'язані з проникненням на приватну територію (до якої зазвичай належить не тільки житло, а й офіси, виробничі приміщення, приватні земельні ділянки), у більшості країн розглядаються як істотне втручання у приватне життя і регламентуються більш суворо. Навіть

незначні відхилення від процесуального порядку їх проведення не тільки компрометують будь-які отримані за їх допомогою докази, а й тягнуть кримінальну відповідальність посадових осіб, винних у порушенні (Велика Британія, ФРН, США).

Негласний контроль за комунікаціями завжди розглядався як ефективний механізм попередження і розкриття злочинів. Історично першою формою такого контролю була перлюстрація поштово-телеграфної кореспонденції. Із розвитком електронних засобів зв'язку виникли нові форми контролю, а відповідно, і нові принципи його правової регламентації.

По-перше, розвиток комунікаційних технологій, таких як обмін електронними повідомленнями (e-mail), миттєвими повідомленнями (ICQ, Jabber), інтернет-телефонія (Skype, Viber, WhatsApp), а також виникнення соціальних мереж (Facebook, Twitter), фото- та відеохостингів (Instagram, Flickr, YouTube), технічно спростили контроль за їхніми абонентами і створили певну колізію між вимогою приватності й самою організацією комунікацій у сучасному світі.

По-друге, послуги у сфері інтернет-комунікацій надають переважно недержавні суб'єкти – провайдери, хостери, ІТ-компанії тощо. Сама діяльність з надання послуг такими суб'єктами пов'язана зі створенням баз даних і накопиченням інформації щодо користувачів. Як наслідок, величезні масиви інформації накопичуються приватними суб'єктами поза всяким контролем з боку держави для власних потреб, і предметом правової регламентації тут має бути доступ до них правоохоронних органів, а не тільки самостійне проведення операцій зі збирання даних.

Як стало відомо після публікації у 2013 р. таємних матеріалів колишнім співробітником АНБ США Е. Сноуденом, вказана спецслужба регулярно отримувала інформацію про користувачів не тільки від державних структур, а й від потужних приватних комунікаційних компаній та інтернет-провайдерів, таких як Verizon, Telstra, Google і Facebook. Зокрема, були оприлюднені рішення Суду з питань зовнішньої розвідки, які зобов'язували телекомунікаційну компанію Verizon надавати АНБ метадані своїх абонентів, інструкції дев'яти найбільших інтернет-компаній, що роз'яснювали їхнім працівникам порядок співробітництва із розвідслужбами США в рамках розвідпрограми PRISM тощо.

Одним із важливих напрямів негласної розшукової діяльності в зарубіжних країнах є використання агентури та інших форм конфіденційного співробітництва у попередженні чи розкритті злочинів. Агентурні операції також відомі як «операції під прикриттям». Підходи до нормативного регулювання роботи негласного апарату в різних країнах є досить різноманітними. У деяких країнах вказані питання регулюються на законодавчому рівні або на рівні нормативних актів уряду, відомчих інструкцій, циркулярів та положень (ФРН, Австрія, Бельгія) [6, с. 7].

Не зважаючи на те, що останнім часом все активніше розвивається міждержав-

не співробітництво у кримінально-правовій сфері, насамперед під егідою Інтерполу, питання оперативно-розшукової діяльності залишаються колізійними. Водночас, за оцінками фахівців, співробітництво між оперативно-розшуковими підрозділами європейських країн, Сполучених Штатів, Канади та інших розвинених країн є досить ефективним. Це пояснюється, зокрема, інституціональною стабільністю, усталеністю національного законодавства, високим матеріально-технічним рівнем оперативних підрозділів та виваженою політикою керівництва зазначених держав. Достатня матеріально-технічна база, високий рівень мотивації, захищеність осіб, які погодились на конфіденційне співробітництво, високий рівень правосвідомості у суспільстві є тими чинниками, що зумовлюють ефективну роботу агентурного апарату розвинених країн [7, с. 9].

Варто відзначити, що у країнах, де відсутні усталені демократичні традиції, відповідні інститути кримінально-процесуального права розроблені меншою мірою, а регулювання відповідної сфери здійснюється закритими відомчими актами. На рівні публічного законодавства зазвичай просто встановлюється право державних органів проводити відповідну діяльність. Тобто в законі закріплена можливість обмеження прав громадян без чіткої регламентації порядку і підстав таких обмежень. Так, у ст. 8 Закону КНР «Про органи державної безпеки» 1993 р. передбачено право органів державної безпеки під час виконання покладених на них обов'язків відвідувати приміщення, ділянки місцевості і споруди, що їх цікавлять [8, с. 58].

За оцінками науковців, імплементація міжнародно-правових норм є одним із головних чинників сучасної еволюції національних систем організації правоохоронної діяльності [9, с. 112].

Вплив міжнародного права на національні системи нормативного регулювання розшукової діяльності відбувається або шляхом трансформації національного законодавства відповідно до вимог міжнародного права, або прямим застосуванням міжнародних правових норм [10, с. 99].

Говорячи про використання оперативної техніки, зазначимо, що на пострадянському просторі зазвичай лише визначене коло суб'єктів має право на її використання. Це ті суб'єкти, які уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності. Так, наприклад, у Республіці Білорусь забороняється зберігання і використання спеціальних та інших технічних засобів, призначених (розроблених, пристосованих, запрограмованих) для негласного отримання інформації, не уповноваженими на те фізичними та юридичними особами. Також забороняються розроблення, виробництво, реалізація, придбання з метою продажу, ввезення в Республіку Білорусь і вивезення за її межі не уповноваженими на те в установленому порядку фізичними і юридичними особами спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації [11, с. 58].

Аналогічні норми присутні й в українському законодавстві. Можна стверджувати, що із

реформуванням міліції у поліцію виник новий суб'єкт застосування оперативної техніки – Департамент кіберполіції Національної поліції України, працівникам якого дозволили здійснювати оперативно-технічні заходи за оперативно-розшуковими справами, що перебувають в їх провадженні [12].

Розглядаючи суб'єктів використання оперативної техніки в інших країнах, потрібно зауважити, що в США, наприклад, поліцейські відомства, які мають право на проведення всього комплексу оперативно-розшукових заходів, мають на озброєнні досить повний арсенал оперативної техніки, що дозволяє їм самостійно, без залучення сторонніх підрозділів, проводити відповідні заходи. Зокрема, це стосується таких органів, як ФБР та Адміністрація з контролю за дотриманням законодавства про наркотики [13, с. 232]. Причому у ФБР використанням оперативної техніки опікуються SOG (Special Operation Group) і ТТА (Technically Trained Agents) [14, с. 96], а в Адміністрації з контролю за дотриманням законодавства про наркотики – відділи технічних операцій (Technical Operations Unit).

Російська судова практика виходить з того, що використання технічних та інших засобів під час проведення оперативно-розшукових заходів не є самостійним оперативно-розшуковим заходом, відтак не потребує окремого судового рішення для їх застосування. Водночас Європейський суд з прав людини дійшов висновку про недостатні гарантії від зловживань у російському праві під час використання техніки в оперативно-розшуковій діяльності [15, с. 21–24].

Свого часу перехоплення телеграфних повідомлень стали настільки поширеними в США, що, наприклад, у Каліфорнії в 1862 році було прийнято спеціальний закон, що забороняв таку практику. Підслуховування телефонних розмов шляхом підключення до лінії дротового зв'язку (wiretapping) почало використовуватися як один із способів конкурентної боротьби, а також і поліцією для своїх потреб. У 1895 році така практика була заборонена в двох штатах, а в 1905 році в Каліфорнії заборона телеграфних перехоплень була поширена й на телефонні переговори [16, с. 109].

Як зазначає М.Ю. Дундуков, у США уперше питання про необхідність судової санкції на використання оперативно-технічних засобів для збору інформації виникло наприкінці 20-х–на початку 30-х років. У 1934 році Законом про комунікації фактично була введена заборона на прослуховування телефонних переговорів громадян. Верховний суд, проте, не завжди слідував законодавчій забороні та іноді приймав до розгляду представлені докази, здобуті із порушенням законодавчо встановлених вимог. Наприклад, у грудні 1937 року в справі *Nardone v. United States* міністерством фінансів були надані Верховному суду докази, здобуті за допомогою прослуховування телефонних переговорів. Незважаючи на заборону, що міститься в Законі про комунікації 1934 року, Верховним судом були прийняті до розгляду представлені докази. Подібну ж справу Верховний суд розглянув у

1938 році, проте він іс уже абсолютно проти-
лежне рішення [17, с. 323–324].

Варто зауважити, що оперативна техні-
ка може застосовуватися не лише під час
здійснення інтрузивних оперативно-розшу-
кових заходів, але й у рамках застосування
стосовно нових заходів оперативно-розшуко-
вого характеру, як-от комп'ютерна розвідка
[18, с. 171].

Отже, незмінною рисою системи регламен-
тації негласної слідчої та розшукової діяль-
ності в розвинених країнах є судовий контроль за
її провадженням. При цьому певні обмеження
прав і свобод, які застосовуються в розвине-
них країнах у періоди підвищення терористич-
них або інших загроз, мають тимчасовий ха-
рактер. Після ліквідації небезпечних факторів
вказані обмеження скасовуються.

Істотною проблемою, з якою стикаються
вітчизняні правоохоронні органи, є немож-
ливість надати належну процесуальну фор-
му отриманим матеріалам до завершення
досудового розслідування, зокрема під час
розгляду питання про обрання запобіжного
заходу.

Висновки. У сучасному розвитку та ре-
формації національної правової системи ши-
роко використовується досвід європейських
країн у використанні оперативно-розшукової
техніки та її правовій регламентації. Однак
суттєвою помилкою вітчизняного законодав-
ця є просте «копіювання» нормативних актів
та інститутів, що регулюють порядок викори-
стання оперативно-розшукової техніки без
забезпечення допоміжних інституцій, що доз-
волили б легалізувати отриману інформацію
без звернення до будь-яких інших інстанцій.
Основною вимогою впровадження іноземно-
го досвіду використання спеціальної техніки у
національне законодавство має стати аналіз
історичного аспекту та їх «симбіоз».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кислий А.М., Чайка Р.А., Денисенко М.М. Зарубіж-
ний досвід нормативного регулювання негласних слідчих
(розшукових) дій. Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2),
с. 65–73.
2. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова компаративісти-
ка: монографія / О.М. Бандурка, М.М. Перепелиця, О.В. Ман-
жай, В.В. Шендрик. Х.: Золота миля, 2013. 352 с.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України
від 18.02.1992 із змінами і доповненнями на 02.07.2015 / Ві-
домості Верховної Ради України. 1992. № 22 (02.06.1992).
4. Тузов Л.Л. Законодательные акты, регламентирующие
оперативно- розыскную деятельность в Российской Феде-
рации, странах СНГ и Балтии: учеб. пособие / Л.Л. Тузов,
А.Д. Шейшеев; под ред. И.А. Климова. М.: ЮНИТИ-ДАНА:
Закон и право, 2012. 176 с.
5. Regulation of Investigatory Powers Act 2000 (U.K.) URL:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/contents>.
6. Багрий М.В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримі-
нальному провадженні: монографія. / М.В. Багрий, В.В. Лу-
чик. Тернопіль, 2014. 308 с.
7. Садова Т.В. Обмеження прав і свобод у кримінальному
судочинстві України та держав англо-американської правової
системи в контексті міжнародних стандартів: монографія за
ред. С.М. Смокова. Івано-Франківськ: Надвірнянська друк.,
2011. 177 с.
8. Погорецький М.А. Впровадження інституту нег-
ласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну
практику. Боротьба з організованою злочинністю і ко-
рупцією (теорія і практика). 2012. № 2. С. 56–63. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_2_9.
9. Жалдак С.І. Стандарти нормативно-правової ре-
гламентації негласних актів розслідування в європей-
ському кримінальному процесуальному законодавстві.
Вісн. Акад. адвокатури України. 2014. № 3(31). Т. 11.
С. 107–115.
10. Багрий М.В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримі-
нальному провадженні: монографія / М.В. Багрий, В.В. Лу-
чик. Тернопіль, 2014. 308 с.
11. Басецкий И.И. Научно-практический комментарий
к Закону Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной
деятельности» / И.И. Басецкий, Н.И. Лапатык, Л.В. Саленик.
Минск: Академия МВД, 2001. 118 с.
12. Положення про Департамент кіберполіції Національ-
ної поліції України, затверджене наказом Національної полі-
ції України від 10.11.2015 № 85. К.: Національна поліція
України, 2015.
13. Полиция зарубежных стран: система организации и
опыт профессиональной подготовки кадров: учебное посо-
бие / С.В. Асямов, Д.М. Миразов, А.А. Таджикиев, А.С. Якубов.
Т.: Издательство «Fan va texnologiya», 2010. 452 с.
14. Макнамара Д. Секреты компьютерного шпионажа:
Тактика и контрмеры; пер с англ.; под ред. С.М. Моляко. М.:
БИНОМ. Лаборатория знаний, 2004. 536 с.
15. Бахта А.С. Вопросы оперативно-розыскной деятель-
ности в решениях Конституционного Суда Российской Феде-
рации: научно-практическое пособие / А.С. Бахта, О.А. Вагин,
А.Е. Чететин. Хабаровск: Дальневосточный юридический
институт МВД России, 2012. 64 с.
16. Махов В.Н. Уголовный процесс США (досудебные
стадии): учебное пособие / В.Н. Махов, М.А. Пешков. М.:
ЗАО «Бизнес-школа «Интел- Синтез», 1998. 208 с.
17. Дундуков М.Ю. Разведка в государственном меха-
низме США. М.: Кучково поле, 2008. 448 с.
18. Логинов Е.Л. Отмывание денег через интернет-тех-
нологии. Методы использования электронных финансовых
технологий для легализации криминальных доходов и укло-
нения от уплаты налогов: учебное пособие. М.: ЮНИТИ-
ДАНА, 2012. 208 с.